

OD PARTNERSTVA KA RODITELJSTVU: Od uzajamnosti do odvojenosti

Originalni naučni članak

Mirjana BOBIĆ,
Filozofski fakultet
Univerziteta u Beogradu

Rad govori o odnosima partnerstva i roditeljstva, u kontekstu odlučivanja i planiranja rađanja, njegove realizacije (kroz svakodnevnopraksenakon rođenja deteta) i najzad percepcije zadovoljstva, iz ugla žena/majki.

U savremenoj populacionoj literaturi, zadovoljstvo u braku povezuje se i identifikuje sa rodnom egalitarnošću, a rodno egalitarno partnerstvo uslov je stabilnosti unija i povećanja rađanja, naročito kod prelaza ka drugom detetu (Bobić 2013). U tom smislu nas je posebno interesovala ženska percepcija privatnosti (partnerstva u vezi sa roditeljstvom) u Srbiji danas. Rezultati obrade ankete pokazuju da postoji uzajamnost kod odlučivanja, planiranja i pripreme za rađanje, odnosno procesa transformacije partnerstva u roditeljstvo. Međutim, ova početna egalitarnost se značajno povlači nakon dolaska bebe u kuću, odnosno regredira ka izraženoj rodnoj asimetriji, sa prevelikim opterećenjem žena/majki (žensko samožrtvovanje), (Blagojević 1997, 2012) u kontekstu jakog javnog patrijarhata odnosno retradicionalizacije. Smatramo da nalazi koje ovde prezentujemo predstavljaju solidnu osnova za family friendly mere, u domenu snižavanja tzv. psihološke cene roditeljstva, koje bi trebalo da bude rodno ravnopravan i fleksibilan partnerski aranžman deljenja, društveno podržan (uslugama za čuvanje i zbrinjavanje dece, usklađivanjem rada i porodice, većom finansijskom podrškom na široj osnovi primalaca, aktivnijim očinstvom, itd). Naravno osnovni preduslov svake intervencije jeste podizanje kvaliteta života stanovništva Srbije,

* Istraživanje „Kultura rađanja i partnerski odnosi u Srbiji” sprovedeno je kao potprojekat u okviru projektnog ciklusa „Izazovi nove društvene integracije u Srbiji - koncepti i akteri” koje podržava Ministarstvo nauke, prosvete i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije (ev. broj 179035)

posebno mladih, žena i muškaraca, sadašnjih i budućih roditelja i njihove dece.

Ključne reči: partnerstvo, rađanje, rodna egalitarnost, retradicionalizacija, Srbija.

1. UVOD

U NOVIJOJ POPULACIONOJ LITERATURI POSTOJI veliki broj studija koje pozivajući se na empirijske podatke dokazuju teoriju o povezanosti rađanja sa zadovoljstvom partnerstvom i (prvim) detetom kao preduslovom da će par odnosno žena nastaviti sa rađanjem sledećeg deteta (up: sliku1). Po mišljenju autora, ovde se ne radi samo o važnom teorijskom uvidu, zasnovanom na empirijskim podacima, koji ukazuju na novu deteminističku osnovu rađanja u savremenim društvima poznog kapitalizma, sa razvijenim socijalnim državama, već su ovi uvidi važni zbog efekata na referentne politike, pre svega, u domenu snižavanja psihološke cene roditeljstva. U jednom takvom, obimnom, longitudinalnom istraživanju domaćinstva, prihoda i radne aktivnosti muškaraca i žena u Australiji, realizovanog u 5 talasa, od 2001–2004. na uzorku od 2948 žena i 2622 muškaraca, starosti 15–44 godine, kao dimenzije ličnog zadovoljstva korišćene su sledeće: 1) *bračni status i zadovoljstvo partnerom*; 2) *iskustva i odnosi sa prethodnim detetom (roditeljstvom)*; 3) *finansijska situacija, zaposlenost, stambeni status, zdravlje*; 4) *biološko i socijalno nasleđe* koje se od roditelja prenosi na decu, s tim da roditelji žele da deci prenesu svoje i partnerove najbolje osobine, gene, talente, navike, životni optimizam, i sl. Na osnovu ovih varijabli, žene i muškarci procenjuju lično blagostanje što utiče na važne životne odluke.

Život u unijama (u braku, kohabitaciji, LAT, itd) je opšti cilj velike većine stanovništva, te partnerstvo bitno opredeljuje osećaj ispunjenosti života u savremenom društvu. Dete se rađa zato što je žena samoispunjena, ispunjena i u partnerstvu, odnosno: **partner + sreća = dete**, umesto tradicionalne formule partner+dete=sreća¹. Stabilna veza se obično povezuje sa bračnom homogami-

¹ Autorka u tekstu koristi pojmove sreće sinonimno sa *zadovoljstvom*, što se može kritikovati kao neadekvatno i uprošćeno. Međutim, čini se da je ovde važnije preispitivanje ra-

jom, po osnovu obrazovanja, ekonomskih, socijalnih i drugih kapitala u liberalnim demokratijama (Milić 2001), i solidna je osnova integrisane, zdrave porodice, gde je glavni stub porodice – zrelo partnerstvo, a drugi stub je – roditeljstvo (na ograničeno vreme). Osim partnerstva, ili pre partnerstva, lična sreća i zadovoljstvo, zavise od kvaliteta života (zdravlja, životnog i stambenog standarda, itd). U savremenoj Srbiji, životni standard je veoma nizak, veliki je udeo siromaštva i socijalne isključenosti stanovništva. Prema podacima EUROSTAT-a za 2014. stopa nezaposlenosti mladih (15–24) je 47.1% i najviša je u Evropi, bliska zemljama Mediterana (Hrvatskoj, Španiji, Italiji i Grčkoj), (Tomanović i Stanojević 2015). Ankete o radnoj snazi Republičkog zavoda za statistiku 2008–2014, i Anketa o prihodima i životnim uslovima RZS iz 2013. i 2014. pokazali su da je stopa nezaposlenosti mladih u širem starosnom rasponu (15–35), preko 30%, dok je tek oko polovine zaposleno. Međutim, tokom 2008–2012, primetno je porastao broj mladih koji rade na određeno vreme, u sezonskim i povremenim poslovima. Udeo tih poslova se čak udvostručio kod mladih sa tercijskim i srednjim obrazovanjem. Prema tome, čak i oni sa najvišim obrazovanjem rade u prekarijatnim uslovima, bez osnovnih prava iz radnog odnosa (plaćeno odsustvo, plaćeni odmor, socijalna i zdravstvena zaštita) i potplaćeni (ibidem), (Stanojević 2016). Velika je socijalna isključenost seoskog stanovništva, ubrzana je depopulacija čitavih regiona, posebno na jugu i jugoistoku zemlje, izazvana, s jedne strane niskim natalitetom, a sa druge izraženom emigracijom mladih, što sve vodi ka podmaklom starenju i gašenju čitavih naselja (Bobić i Vesković Anđelković 2017). Srbija već više decenija prolazi kroz tegobnu postsocijalističku transformaciju, sa brojnim negativnim posledicama po privredu, društvo i stanovništvo poluperiferije (up: Blagojević Hjuson 2012). Mi se na ovom mestu nećemo podrobnije baviti kvalitetom života i perspektivama njegovog podizanja u godinama koje dolaze, ali pre nego pređemo na temu našeg rada, podvući ćemo da se bez podizanja kvaliteta svakodnevnog života stanovnika (ekonomskog standarda, socijalnih servisa, potrošnje, stanovanja, kulturnog nivoa, itd) ne može očekivati bilo kakav boljitak ni na populacionom planu, i pored svih deklarativnih izjava političara i vlada. Krajnje je vreme da država počne da brine o roditeljima

danja sa pozicija (post)modernog značenja i propitivanje njegove (nove) determinističke osnove. Rađanje je deo koncepta individualizacije i samoaktuelizacije, gde je dete jedan od projekata ili načina praktikovanja lične i porodične osećajnosti, nasuprot tradicionalnom profamilizmu i altruizmu, čiji su postulati da žena može biti ispunjena /zadovoljna samo kao majka i deo (porodične) grupe.

i da participira u ekonomskoj i neekonomskoj ceni (željene) dece ili dece neće ni biti, a neće ni roditelja, budući da emigracija mladih već dostiže rekordne razmere (Bobić i Vesković Anđelković, 2017), pa samim tim ni gornja rasprava o srećnim majkama i njihovim partnerima uskoro možda neće imati nikakvog smisla.

Savremena istraživanja u svetu pokazuju da je veza zadovoljstva životom i rađanja narednog deteta posebno važna za žene, jer bez obzira na sve mere i politike namenjene snižavanju cene materinstva, usklađivanja rada i porodice, forsiranju rodne jednakosti, najveći teret i dalje snose žene/majke (Mijatović 2000). Odlaganje rađanja, pa i odustajanje od rađanja, usled produženog obrazovanja, sve veće radne aktivnosti žena, kao i enormnog radnog opterećenja (broja radnih sati tokom sedmice), nemogućnost pronalaženja partnera, nose rizike od ličnog neispunjenja usled: opadanja seksualne želje, porasta neplodnosti, otežanog začeća, nevoljnog samovanja, depresivnosti, i tsl.

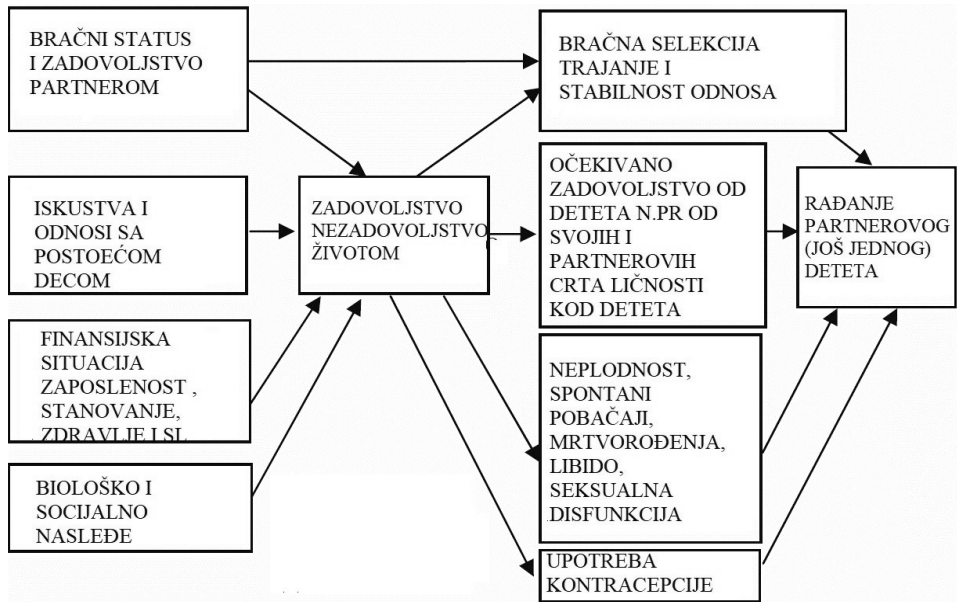
Studije o populacionim potrebama stanovništva pokazuju da se od države očekuje da pruži podršku i to *tokom čitavog života*, a ne samo kada se rodi dete, već i tokom odrastanja, školovanja, odvajanja od porodice porekla, a onda i u starosti. Teorija druge demografske tranzicije je ukazala da je rodna ravnopravnost važan socijetalni kontekst transformacije režima bračnosti i rađanja od kraja XX i početkom XXI veka (Leastheaghe 2010, i dr.,) Što je viši nivo rodne ravnopravnosti, na ideološkom planu (na nivou stavova) kao i u svakodnevnoj praksi, kako u javnoj sferi (obrazovanje, zapošljavanje, politička sfera, itd) tako i u privatnoj (rad u kući i oko dece) to je viši nivo rađanja, naravno pod pretpostavkom razvijene društvene podrške (mreže vrtića, škola, mera usklađivanja rada i porodice, itd), što je najočitije na primeru skandinavskih zemalja (Aassve, Fuochi, Mencarini i Mendola 2015). Obrnuto, što je viši nivo asimetrije u javnoj i privatnoj sferi (tzv nedovršena rodna revolucija), odnosno što je rašireniji tradicionalni, *male provider* uz *female carer* model, to je tranzicija ka drugom detetu sve manje verovatna, kako su pokazala velika anketna istraživanja *Gender and Generation Survey* sprovedena u 5 zemalja: Bugarskoj, Češkoj, Francuskoj, Mađarskoj i Litvaniji (Aassve, Fuochi, Mencarini i Mendola 2015). Zato je za targetiranje mera namenjenih porastu rađanja dece (drugog reda), posebno važno usmeriti se, pored ostalog, i ka rodnoj transformaciji. Razrođnjavanje muškaraca i žena (Blagojević Hughson 2012), oslobođenje od tradicionalnih rodnih uloga i stereotipa ili rodna fleksibilnost doprinosi porastu zadovoljstva jer se na taj način ostvaruje samorealizacija

110 i smanjuje zavisnost žena od muža, partnera, roditelja, ali i budžet vremena koje

žene troše radeći u više smena tokom sedmice (*second shift*). Rodna perspektiva koja je relativno kasno stigla u konzervativnu demografiju pokazala je da je i očevima/muškarcima važno da se realizuju na ovom planu, da je porodica, partnerstvo i roditeljstvo, posebno kod mladih, urbanih i visokoobrazovanih očeva značajan vid njihove samoaktuelizacije (Bobić 2013; Stanojević 2015). Ukratko, balans rada i porodice je imperativan zahtev humanizacije života i individualizacije socijalnih biografija i muškaraca i žena.

Komparativna istraživanja u dvema posve različitim sredinama kad je reč o odnosu prema porodici, u Holandiji i Italiji, pokazala su da u savremenim društvima, gde je porodica isuviše „jaka”, paradoksalno, rađanje opada, pa se od njega i odustaje, jer je snižavanje fertiliteta, ili odustajenje od rađanja ženska strategija smanjenja troškova roditeljstva u rizičnom okruženju masovne komodifikacije, konzumerizma i opšte nesigurnosti (up: Avramov 1993; Blagojević 1997). Autorka Palomba na primeru Italije navodi da je problem što roditelji isuviše „vole” svoju decu („too strong family too few children”), isuviše investiraju i iscrpljuju se u roditeljstvu, pa žene anticipiraju da će, kada postanu majke, morati da se zarobe za ceo život, „*in toto*” (up: Mills, Begall, Mencarini, Tanturri, 2008). Takav životni scenario deluje destimulativno i kad je u pitanju jedno, a još više drugo dete. Mladi su u Italiji, kao uostalom i u Srbiji i drugim zemljama Mediterana, poznati po protrahovanim tranzicijama u odraslost (Tomanović, Stanojević i Ljubičić 2016), odnosno velikom oslanjanju na resurse porodice porekla (stambene, finansijske, socijalne kapitale, itd). Holandanke se, međutim, odlučuju za više dece danas u odnosu na Italijanke, jer žive u okruženju tzv „slabe porodice”, gde se deca ranije osamostaljuju i napuštaju porodicu, žena se oseća ispunjena jer ima raznovrsniji i bogatiji život, i izvan porodice, obrazovana je i ima karijeru. Egalitarnost u privatnoj i javnoj sferi i manja međugeneracijska zavisnost (ne i srodnička podrška) podstiču mlade da ranije preuzimaju odgovornost za svoj život, da brže završavaju svoje školovanje, napuštaju roditeljski dom, da rađaju decu još dok su studenti, počinju da rade dok studiraju, zarađuju za svoj džeparac, preko leta, itd.

Zbog svega toga rodnu ravnopravnost u kontekstu rađanja smatramo veoma bitnim za kreatore domaćih populacionih i drugih politika. Takođe smatramo da uloga očeva i rodna dimenzija u privatnoj sferi nisu dovoljno naglašene i operacionalizovane u prvoj, jedinoj, celovitoj, *Strategiji za podsticanje rađanja*, koju je Republika Srbija usvojila 2008.

Slika 1. Teorijske veze između zadovoljstva životom i (nastavka) rađanja²

2. METOD I PODACI

U tekstu koji sledi nastojaćemo, da u svetlu naznaćenog teorijskog okvira – koji se svedeno, odnosi na rodnu ravnopravnost kao ključni elemenat teorije druge demografske tranzicije i iskustva i zadovoljstvo prethodnim partnerstvom i rađanjem – analiziramo podatke najnovije ankete „Kultura rađanja– reproduktivne strategije žena u Srbiji danas” iz 2017.

Obzirom da je ovaj prilog deo zajedničke studije grupe autora, koji su obradili podatke ankete, u njenom uvodnom delu će biti detaljno opisan metod, uzorak i primenjeni instrument. U diskusiji koja sledi nakon ovog odeljka, iznosimo rezultate kvantitativne obrade podataka. Interpretacija i tumačenje dobijenih nalaza poslužiće za zaključna razmatranja i postavljanje preporuka praktičnoj politici u domenu snižavanja psihološke cene roditeljstva, odnosno podizanja kvaliteta života i zadovoljstva životom kod žena i muškaraca.

3. DISKUSIJA

Rezultati empirijskog istraživanja ankete biće prikazani agregatno (na nivou frekvencija), kao i ukršteno prema bitnim sociodemografskim obeležjima (starosne grupe, bračnost, obrazovanje, nivoi prihoda, teritorijalne odlike, itd). Dodatno je u analizi korišćena skraćena skala patrijarhalnosti, koja je zatim podeljena na tri grupe: niska, srednja i visoka patrijarhalnost. Ovde ćemo prvo opisati ovu skraćenu skalu, koja je u svom razvijenijem obliku korišćena u ranijim istraživanjima ISIFF (up: Milić, Tomanović, Ljubičić, Sekulić, Bobić, Stepanović-Miletić, Stanojević, 2010). Treba napomenuti da je ona za nas poslužila kao indikator rodne (ne)ravnopravnosti u ideološkom smislu, dok je svakodnevna praksa parova na početku roditeljstva služila kao indikator rodno segregiranog ponašanja.

Kao što vidimo iz donje tabele ispitanicama su prezentovana četiri stava i od njih se tražilo da odluče u kojoj meri oni odražavaju njihova lična uverenja (na Likertovoj skali), (tabela 1.)

Tabela 1. Skala patrijarhalnosti (u%)

Stavovi	1	2	3	4	5	Total
1. Ako je u braku samo jedan supružnik zaposlen, prirodnije je da to bude muškarac	22.6	9.6	8.3	23.0	36.6	100
2. Većina poslova u domaćinstvu po svojoj prirodi, više odgovara ženama	26.7	13.9	7.2	27.1	25.0	100
3. Dobro je da u braku postoji jednakost između muža i žene, ali je po pravilu bolje da muškarac ima poslednju reč	57.5	15.4	8.0	10.9	8.1	100
4. Muškarcima su bliskije javne, a ženama privatne aktivnosti	41.8	13.4	18.5	15.9	10.4	100

Objašnjenje oznaka na Likertovoj skali: 1 – uopšte se ne slažem; 2 – donekle se ne slažem; 3 – neutralna sam; 4 – donekle se slažem; 5 – u potpunosti se slažem.

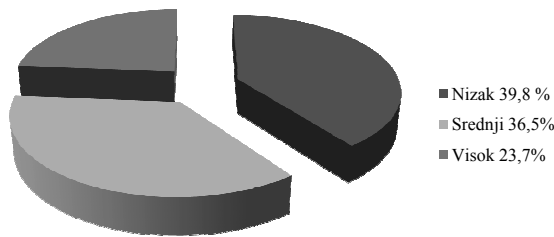
Izvor: Obrada ankete

Preračunavanjem ukupnih rezultata na skali dobili smo tzv. ukupan patrijarhat, koji je razvrstan u tri grupe: niži, srednji i visoki. Najveći broj ispitanica našao se u grupi niskog odnosno srednjeg patrijarhata (39.8% i 36.5%) dok je svaka četvrta ispitanica visokopatrijarhalna (23.7%), (grafikon 1).

Kao što se vidi iz tabele 1, najviše ispitanica zastupa stav o rodno segregiranoj podeli rada (prva dva stava), odnosno da muškarac treba da zadrži prioretanu ulogu hranioca porodice (prvi stav), (59.3% se potpuno ili delimično slaže), odno-

sno da su kućni poslovi po svojoj prirodi više „ženski” (drugi stav), (51.9% se potpuno ili delimično slaže). Međutim, kod pitanja autoriteta u porodici, očigledno je da su se stvari promenile da većina žena odbija isključivi muški autoritet (72.5%, uglavnom i pretežno). Naravno ovde se postavlja pitanje o vrsti odluka i ingerencija muškarca i žene (ko o čemu odlučuje i koliko je prisutno zajedništvo, odnosno odvojenost sfera uticaja). Potom, verovatno da je haotizacija svakodnevice od početka postsocijalističke transformacije pa do danas, u društvu siromašne poluperiferije, uticala na neodrživost totalne segregacije na „muške” (javne) i „ženske” (privatne) aktivnosti (poslednji stav), (54.7% se uglavnom ili pretežno protivi), što je u izvesnoj kontradikciji sa visokim prihvatanjem drugoga, pa i prvog stava, ali takav vrednosni „mismatch” je inače karakterističan za društva u procesu društvenih promena (up: Bobić 2014).

Grafikon 1. Ukupan patrijarhat, po grupama (u %)

Izvor: obrada podataka

Ovde ćemo samo ukratko prikazati ukupnu skalu patrijarhalnosti u odnosu na osnovna sociodemografska obeležja skupa, za koje je utvrđena statistička značajnost. Nivo patrijarhalnosti je povezan sa starošću ispitanica (Hi kvadrat=17.238, df=4, p=0.002, Kramerov V=0.75). Najniži nivo patrijarhalnosti iskazuju sredovečne ispitanice (30–45), (43.3%), zatim najstarije (39.1%), a onda najmlađe (18–29), (35.9%). Najviši nivo patrijarhalnosti je, očekivano, kod najstarijih (46–60), (28.1%), zatim kod najmlađih (25.7%), a najniži je kod sredovečnih (18.6%). Već ovaj nalaz može da ukazuje na retradicionalizaciju, sa neočekivano visokom patrijarhalnošću mlađih, a videćemo nešto niže, i udatih, žena. Kad je reč o obrazovanju (Hi kvadrat=114.405, df=4, p=0.000, Kramerov V=0.19), više od polovine ispitanica sa najvišim nivoom obrazovanja (visoka sprema) je u kategoriji niskog patrijarhata (53.3%), a potom one sa srednjim obrazovanjem (32.6%). U kategoriji visokog patrijarhata, najzastupljenije su ispitanice sa najnižim obrazovanjem (nastavljena OŠ i OŠ), (54.8%). Prema bračnom stanju, najniže pozicije na skali patri-

jarhata imaju lica izvan braka (ispitanice u LAT i MAT unijama, 57.1%, pa neudate 51.6%)³. Razvedene takođe zastupaju stavove u rangu niskog patrijarhata (47.9%). Udate žene su, ipak, najmanje patrijarhalne (38.8%, a potom srednje patrijarhalne, 37.3%), dok su, sasvim očekivano, udovice, najviše patrijarhalne (42%). Ovi nalazi su očigledno povezani sa starošću. S druge strane niski rangovi na skali patrijarhalnosti kod udatih ispitanica su verovatno posledica iskustava svakodnevice u kojoj je često rodna egalitarnost, odnosno zajedničko obavljanje poslova i deljena odgovornost, posledica oslanjanja partnera jednih na druge u odsustvu institucionalne podrške, nego što je ona čisti odraz ideologije (kao recimo kod neudatih, mladih), (Hi kvadrat=17.687, df=8, p=0.024, Kramerov V=0.08).

Kad je reč o zaposlenosti, najpatrijarhalnije su domaćice (47.5%), pa penzionerke (36.1%). Najmanje su patrijarhalne (50%), žene koje rade honorarne poslove na osnovu ugovora, potom stalno zaposlene (46.7%), a onda žene koje rade poslove na crno, (36.9%), (12.8%), (Hi kvadrat=71.613, df=14, p=0.000, Kramerov V=0.15). Očigledno je da radna aktivnost, makar se odvijala i pod prekariziranim okolnostima, predstavlja izvor ženine veće društvene moći i ličnog osećanja samovrednovanja, bez obzira na realne procene stvarnih mogućnosti kontrole svoga života u uslovima neoliberalnog tržišta i surove kompeticije. Rad izvan kuće osnažuje žene i utiče na transformaciju patrijarhalnih predstave i praksi, što je dokazano na primeru socijalističke Jugoslavije još 1960-tih (istraživanja O.Burić i A.Zečević, up: Milić, 2001).

Nivo ukupnih mesečnih prihoda u domaćinstvu obrnuto je povezan sa skalom ukupnog patrijarhata (Hi kvadrat=31.266, df=10, p=0.001, Kramerov V=0.103). Niži prihodi povlače više nivoe patrijarhalnosti i obrnuto. U kategoriji najsiromašnijih, ispod 300 eura mesečnog prihoda, najizraženiji su patrijarhalni stavovi (34.5%), visok nivo ukupne patrijarhalnosti je registrovan i u sledećoj prihodnoj kategoriji (300–600), (24,3%), a na dalje, sa rastom prihoda, udeo visokopatrijarhalnih žena se značajno smanjuje. Najniži nivo patrijarhalnosti je kod ispitanica čiji mesečni prihod domaćinstva prelazi 900 eura. Kod onih preko 1500 eura mesečno, za više od polovine ispitanica je svojstven nizak patrijarhat (51.0%), slično i kod nižeg klastera primanja (900–1200), (48.1%).

Rezidencijalni status ispitanice (mesto stanovanja, ali ne i regionu), povezan je sa nivoom ukupne patrijarhalnosti (Hi kvadrat=23.447, df=6, p=0.001, Krame-

3 LAT – „living apart together“; MAT – „married apart together“, obe su unije osoba koje zadržavaju odvojeno domaćinstvo, s tim da su u drugoj varijanti osobe venčane (up: Bobić, 2003, 2013).

rov $V=0.09$). Najniži nivo patrijarhalnosti pokazuju ispitanice regionalnih centara (44.5%), zatim većeg i manjeg grada (41.1% i 39.2%), a najpatrijarhalnije su stanovnice sela (30.3%). Posmatrano unutar samog seoskog naselja, najviše ispitanica je umereno patrijarhalnih (37.2%). U većem gradu svaka peta ispitanica veoma je patrijarhalna (21%).

Obim dosadašnjeg rađanja (broj dece) povezan je sa ukupnim skorom na skali patrijarhalnosti (Hi kvadrat=13.203, $df=4$, Kramerov $V=0.066$). Najmanje su patrijarhalne žene koje su rodile jedno dete (42.5%), a zatim dvoje (39.7%). Sa povećanjem broja dece (preko troje) raste stepen patrijarhalnosti žena. Broj dece u opštoj populaciji povezan je sa obrazovanjem i starošću, ali i nekim etnonacionalnim, kulturnim odlikama što verovatno objašnjava ove razlike u nivou patrijarhalnosti i u našem uzorku.

4. PLANIRANJE RAĐANJA

Većina ispitanica je planirala svoju prvu trudnoću (78.1%). Posmatrano teritorijalno, najviše žena iz urbanih područja (60.3%) planira rađanje, a najmanje iz seoskih (19.8%). To znači da svaka peta seoska ženane planira trudnoću. Udeo planiranja se nešto smanjuje kod poslednje trudnoće, za razliku od prve, pa je među urbanim ženama (regionalni centri i veći gradovi) više neplaniranih nego planiranih poslednjih trudnoća (58.7% prema 57% planiranih), a udeo neplaniranih poslednjih porođaja viši je i kod žena na selu (21.3%). Regionalno posmatrano, u Beogradu je najviše planiranih (prvih) rađanja (35.0%), a najmanje u Vojvodini (15.8%), ali je u Beogradu i Vojvodini i najviše neplaniranih trudnoća (35.8% i 21.2%). Među ispitanicama severa Kosova, više je planiranih (ukupno 35 anketiranih) u odnosu na neplanirane (ukupno 10),⁴ čime se potvrđuje da se ova teritorija ne razlikuje bitno u odnosu na ostatak Srbije.

Od bitnih sociodemografskih odlika, na odluku o prvom rađanju uticali su: starost, bračno stanje i ukupni prihodi domaćinstva. Na poslednje rađanje nisu imali uticaj visina prihoda, ali jesu starost i bračni status⁵.

Velika većina sredovečnih ispitanica (30–45) je planirala trudnoću i rađanje (82.6%), a takođe i skoro $\frac{3}{4}$ najstarijih (46–60) i najmlađih (75.5% i 75.1%). Najviše neplaniranih prvih trudnoća je kod nastarijih i najmlađih ispitanica, svaka četvrta

⁴ Zbog malog uzorka na severu Kosova (45) žena srpske nacionalnosti, njihove rezultate smo prikazali u apsolutnim brojevima.

116 ⁵ Zbog ograničenog prostora, analizu smo sveli samo na rađanje prvog deteta.

(24.9% kod mladih i 24.5% kod najstarijih), (Hi kvadrat=11.438, $df=2$, $p=0.003$, Kramerov $V=0.086$). Brakodnosno partnerstvo je uslov reprodukcije žena u Srbiji, o čemu svedoče podaci da većina žena u unijama planira prvo rađanje. Među udatim ženama uključujući i one u kohabitacijama, čak 79.4% planira rađanje, dok svaka peta nije planirala prvu bebu (20%). Neudate žene (verovatno „samohrane” majke, kojih u Srbiji ima oko 25% sudeći prema vanbračnom rađanju koje je pretežno van unija), u znatno manjoj meri planiraju prvu trudnoću (58.1%) odnosno njih čak 41.9% ne planira. Kod razvedenih, 70.9% je planiralo, trećina nije planirala (29.1%). Većina žena u LAT ili MAT unijama planirale svoje rađanje (85.7% ili njih 6 od svega 7 u uzorku), (Hi kvadrat=13.30, $df=4$, Kramerov $V=0.93$). Kod poslednje trudnoće je situacija nešto drugačija, trećina udatih žena nije planirala rađanje (28.3%), kod razvedenih više od polovine ispitanica (52.2%), od ukupno 42 udovice više ih je planiralo (26 ukupno), nego što nije planiralo (16). Od ukupno 7 žena u LAT i MAT unijama, 4 nije planiralo poslednju bebu, dve žene jesu (za jednu nemamo podataka).⁶

Nivo ukupnih prihoda je povezan sa odlučivanjem i o prvom i o poslednjem rađanju (kod prvog rađanja: Hi kvadrat=14.071, $df=5$, $p=0.015$, Kramerov $V=0.097$). Velika većina ispitanica, nezavisno od nivoa prihoda planira prvo rađanje, mada sa većim prihodima se povećava udeo planiranih trudnoće (69.1% kod onih ispod 300 eura je planirano, a 82.8% kod onih od 900–1200 eura). Kod najsiromašnijih svaka treća prva trudnoća je bila neplanirana (30.9%).

Na pitanje koliko im je bilo važno da se oboje slože da žele decu, čak $\frac{3}{4}$ ispitanica navode da im je to bilo izuzetno bitno (tabela 2)

Tabela 2. *Koliko Vam je bilo važno da se oboje složite da želite dete (u%)?*

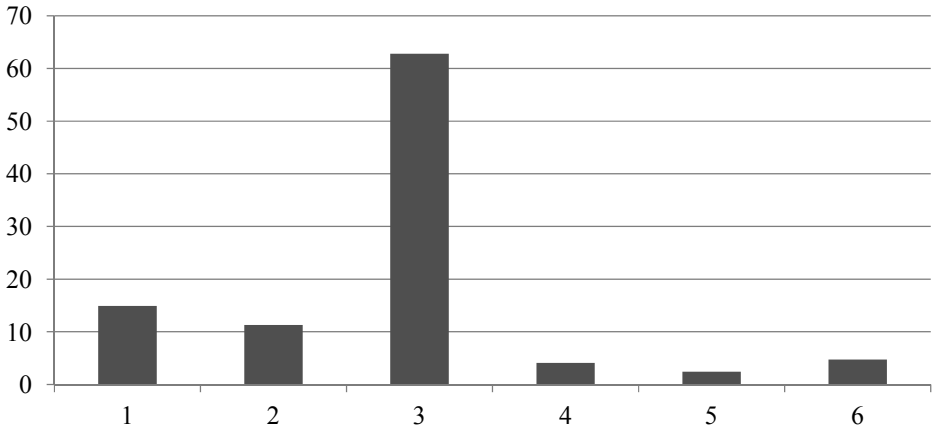
Regioni	Uopšte mi nije bilo važno	Nije mi bilo važno	Neutralna	Donekle mi je bilo mi je važno	U potpunosti mi je bilo važno	Ukupno
Vojvodina	11.7	2.7	2.7	8.9	73.9	100
Beograd	5.2	1.3	4.2	13.4	75.8	100
Šumadija i zapadna Srbija	9.3	2.3	2.6	11.6	74.2	100
Južna i istočna Srbija	5.1	2.7	2.4	10.7	79.1	100
Kosovo	2.3	0.0	2.3	6.8	88.6	100
Ukupno	7.1	2.1	3.1	11.5	76.2	100

Izvor: Obrada ankete

⁶ Od 7 ispitanica u LAT i MAT unijama, 2 imaju samo po jedno dete, a 5 po dvoje.

Samo je u Vojvodini taj udeo nešto niži od proseka za ceo skup. Takođe, svaka deveta ispitanica u Vojvodini nije uopšte smatrala bitnim da se složi sa svojim partnerom.

Grafikon 2: Čime ste se rukovodili u planiranju broja dece? (u%)

Legenda: 1. nisam planirala, slučajno; 2. moja želja; 3. zajednička želja muža i mene; 4. materijalne mogućnosti; 5. realna procena usklađivanja rada i porodice; 6. ostalo;

Izvor: obrada ankete

Planiranje obima rađanja je u najvećoj meri bila zajednička odluka žene i njenog partnera (63%), a u 15% slučajeva se to događalo spontano, tj bez plana (grafikon 2). Svaka deveta žena je sama odlučivala (11%). Između starosti i ove odluke utvrđena je statistička veza (Hi kvadrat=19.976, df=10, p=0.03, Kramerov V=0.08). Najviše su (bile) sklone da se usaglase sa partnerom ispitanice iz najmlađe grupe (18–29), (67.9%), a najmanje najstarije (46–60), (56.4%). Kod najstarijih je međutim, svaka osma žena navela da je to bila njena želja (12.2%). Među onima koje nisu planirale trudnoću, dominiraju ponovo najstarije ispitanice (16.4%), iza kojih slede najmlađe (14.7%).

Povezanost postoji i obrazovanjem (Hi kvadrat=41.703, df=10, p=0.00, Kramerov V=0,12). Visokoobrazovane žene najviše su sklone dogovoru (67.6%), a potom žene sa srednjim (60%). Svaka peta ispitanica sa nižim obrazovanjem (20.5%), nije planira trudnoću, a među njima je i najviše žena koje su se rukovodile svojom željom (15.1%). Ne iznenađuje nalaz da sa visinom obrazovanja raste potreba da se žena usaglasi sa partnerom, jer su kod visokoobrazovanih žena najizraženiji oportunitetni troškovi (Mijatović 2000), odnosno trudnoća i rađanje su oni kritični

118 periodu života, kada se zbog povlačenja sa rada mora obezbediti podrška, primarno

preko muža/partnera sličnih socioprofesionalnih i statusnih odlika (Bobić 2003), što naravno ne bi trebalo da umanju značaj državne podrške.

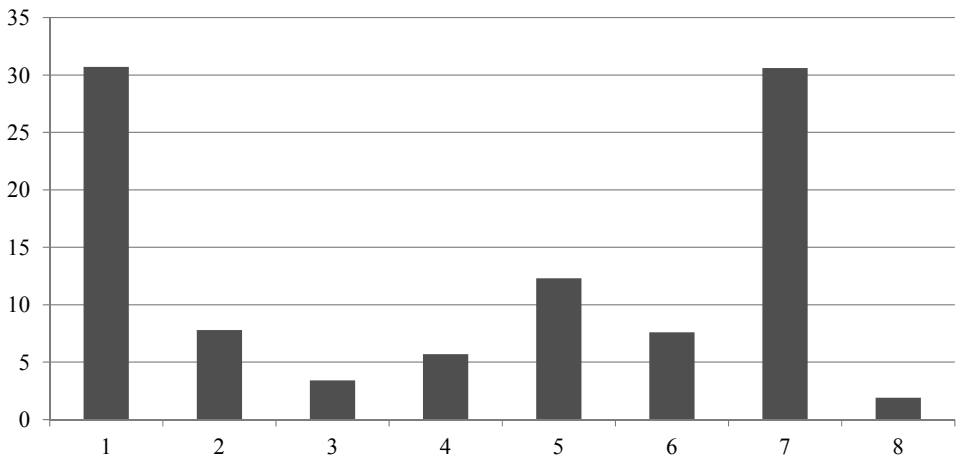
Visina prihoda domaćinstva utiče na odluku o reprodukciji (Hi kvadrat=46.007, $df=25$, $p=0.006$, Kramerov $V=0.08$). Žene sa najvišim prihodima najviše se dogovaraju sa partnerima (1200–1500 eura), (71.7%), (72% sa prihodima preko 1500). Najmanje zajedničke želja muža i žene je kod najsiromašnijih (ispod 300 eura), (52.8%). Svaka četvrta žena iz najsiromašnije grupacije, nije planirala dete, nego se trudnoća desila slučajno, verovatno zato što je ovim slojevima inače teško da bilo šta planiraju u svom životu. Kod opcije „moja želja”, takođe dominiraju žene najnižih resursa (15.1%). Odsustvo planiranja je prisutno i kod svake sedme žene srednje niskih porodičnih primanja (300–600), kao i kod sledeće kategorije (600–900), (13.4%). Ovde je, čini se, bitno istaći dve stvari: prvo, neočekivano, u konkurenciji razloga koji opredeljuju obim dece u porodici, materijalni standard je zauzeo veoma nisko mesto. Objašnjenje nalazimo u tome što je supsumiran u zajedničkoj želji muža i žene (62%). Iza zajedničke želje se može kriti mnoštvo objektivnih i subjektivnih, ličnih i grupnih motiva, zatim ženska strategija upravljanja privatnom sferom, itd, za čije istraživanje su pogodnije druge metode. Kad je reč o kvalitativnom pristupu, to je potvrđeno i u zasnovanoj teoriji prelaza iz braka u roditeljstvo na primeru parova u Beogradu (Bobić i Stanojević 2014). Drugo, interesantno je da, opcija usklađivanja rada i porodice, nije značajnije zastupljena u našem uzorku, čak ni kod visokoobrazovanih i viših slojeva žena.⁷ Objašnjenje je verovatno u slaboj institucionalnoj podršci usklađivanju rada i roditeljstva posebno nakon rušenja prethodnih mera subprotektivne socijalne države. U uslovima društvene transformacije, aktivirane su lične strategije snalaženja i neformalnih (ženskih) mreža.

Kao što se vidi iz navedog grafikona 3, podjednak je broj parova koji se pripremao i onih koji se nije pripremao za buduću ulogu roditelja (30%). Načini priprema povezani su sa bitnim sociodemografskim odlikama ispitanica (mesto stanovanja, starost, obrazovanje, nivo prihoda u domaćinstvu). Kod žena koje žive u regionalnim centrima, najzastupljeniji su uzajamni razgovori sa partnerom (31.1%), ali i odsustvo pripreme (30.3%). Slično je i u većim gradovima (30% i 27%), te dve oprečne opcije dominiraju i na selu (32.1% se nije pripremalo, a trećina se oslanjala na uzajamne razgovore, 31.4%), (Hi kvadrat=46.145, $df=21$, $p=0.001$,

⁷ Svega 6% žena sa najvišim porodičnim prihodima ističe ovu opciju, odnosno 4% žena sa visokim obrazovanjem.

Kramerov $V=0.10$). Regionalno posmatrano, u Vojvodini dominiraju razgovori (35.0%), u Beogradu opcija „nismo se pripremali” (33.5%). Slično je i u Šumadiji i Zapadnoj Srbiji (29.3% se nije pripremalo), na jugu i istoku se nije pripremalo trećina žena (29.3%), dok je na Kosovu podjednak broj onih koji se ne pripremaju i koji se pripremaju zajedno sa partnerom (po 31.1%), (Hi kvadrat=56.625, $df=28$, $p=0.001$, Kramerov $V=0.10$). Žene nižeg obrazovanja se najčešće ne pripremaju (41.7%), takođe svaka treća ispitanica srednje obrazovanja (35.6%), dok se visokoobrazovane najviše povezuju sa suprugom (34.7%), (Hi kvadrat=67.779, $df=14$, $p=0.000$, Kramerov $V=0.10$). Najmlađe ispitanice se najčešće oslanjaju na partnere (32.4%), a sredovečne i starije se najčešće ne pripremaju (po 32%), (Hi kvadrat=55.704, $df=14$, $p=0.000$, Kramerov $V=0.13$).⁸ Prema ukupnim prihodima u domaćinstvu, što viši prihodi, to više razgovora sa partnerom. Tako ispitanice sa ličnim prihodom preko 900 eura, najčešće razgovaraju sa mužem (31.7%), dok one sa nižim primanjima (ispod 300 i 300–600 eura), se ne pripremaju (34.9% i 33.1%), (Hi kvadrat=53.797, $df=21$, $p=0.000$, Kramerov $V=0.110$).

Grafikon 3. *Kako ste se Vi i Vaš partner pripremali za ulogu budućeg roditelja? (u%)*

Legenda: 1. uzajamni razgovori; 2. ekspertski priručnici; 3. mediji, društvene mreže; 4. sva-ki partner sam za sebe; 5. uz pomoć okoline; 6. preko doktora; 7. nismo se uopšte pripre-
mali; 8. ostalo.

Izvor: obrada ankete.

⁸ Ovde treba uključiti mogućnost da ispitanice misle na svu decu koje su rodile, odnosno da referiraju na poslednju trudnoću, za koju zaista možda nisu ni morale da se pripre-
maju, ukoliko su već imale neposrednog iskustva sa prethodnim detetom.

5. ZNAČENJE RAĐANJA ZA ŽENE U SRBIJI DANAS

Rađanje je ne samo proces sociobiološke reprodukcije pojedinca, već i obnavljanja grupa, populacija, nacija, socijalnih grupa, slojeva i statusa, etnokonzefcionalnih zajednica. Na mikroplanu rađanje je za pojedinca neponovljiv događaj, koji ima višestruka značenja prelaza i preuzimanja novih životnih uloga, odgovornosti i praksi (up: Blagojević, 1997). Novija domaća sociološka istraživanja ukazala su da je ulazak u unije i rađanje kod mladih u Srbiji, značajan marker tranzicije u odraslost, pored završetka školovanja, zaposlenja, rešavanja stambenog pitanja, i separacije od roditelja (Tomanović i Stanojević 2015; Tomanović, Stanojević i Ljubičić 2016), koja je, nažalost, često usporena, produžena, usled brojnih strukturnih prepreka (nezaposlenosti mladih, stambene oskudice, niskih prihoda i ukupnog standarda, itd). U razvijenim društvima rađanje predstavlja dimenziju refleksivne biografije pojedinca, posebno žene, koje je oslobođeno od spoljašnjih normativnih pritisaka, pa se ono usklađuje sa ličnim izborima i životnim stilovima. Deca se rađaju u braku, ali i nezavisno od braka, u uslovima tzv. perfektno kontracepcije, pomoću koje par ili žena odlučuju: da li će uopšte, sa kim, kada i koliko imati dece. Individualizacija kroz partnerstvo i roditeljstvo otvorila je vrata i novom očinstvu, pa je sve više mladih, posebno visokoobrazovanih i egalitarno orijentisanih muškaraca, koji teže da se ostvare u ulozi novog, drugačijeg, i oca, i partnera, odnosno i u privatnoj sferi (up: Stanojević, 2015).

Zato smo našim ispitanicama postavili pitanje o razlozima rađanja (prvog deteta) sa tim da se opredele za važnost svake od ponuđenih opcija/značenja na Likertovoj petočlanoj skali. Ponuđeno im je 7 značenja rađanja: 1) želja da imam decu; 2) želja da zasnujem porodicu; 3) želja da odrastem i skrasim se; 4) želja da učvrstim brak; 5) želja da se povučem u porodicu zbog problema na poslu ili nezaposlenosti; 6) pokušaj da nađem utehu u detetu jer sam bila nezadovoljna u braku; 7) želja da obezbedim da se neko stara o meni kada ostarim.

Na osnovu podataka iz tabele 3 vidimo da su neki razlozi vezani za rađanje univerzalni. Za veliku većinu ispitanica od velikog je značaja imati decu i formirati porodicu. Sa druge strane trudnoća *per se* skoro uopšte nije instrumentalizovana radi rešavanja problema u braku, niti se rađanje koristi da se učvsti brak. Takođe kod velike većine ispitanih žena, trudnoća se nije percipirala ni kao lična izlazna strategija usled poteškoća u javnoj sferi (nezaposlenost, problemi na poslu), niti kao način da se obezbede u starosti. Možemo zaključiti da je rađanje vrhovna

vrednost u životu žena, odnosno da je ono nezavisno od partnerstva i da nije instrumentalizovano. S jedne strane reč je o vrednosti po sebi, ali sa druge strane, o „detetu kao projektu za ceo život” što istovremeno ukazuje na naturalizaciju žene, kao i na skučenost perpektiva izvan porodice. I pored ovih značenja, činjenica dugogodišnjeg niskog fertiliteta ipak upozorava da ovaj model ženskog životnog stila, karakterističan za Mediteranske zemlje nije održiv sa stanovišta populacionog i ukupnog društvenog razvitka, odnosno da neki savremeniji, individualizovani obrasci rađanja daju evidentno bolje efekte i na demografskom i na grupnom i na ličnom planu (up: uvodni deo rada).

Tabela 3. Razlozi odlučivanja za prvu trudnoću (u%)

Razlozi	Veoma mi je bilo važno	Donekle mi je bilo važno	Potpuno mi je bilo nevažno	Ukupno
1. Želja da imam decu	88.9	6.6	4.6	100.0
2. Želja da zasnujem porodicu	83.0	10.8	6.2	100.0
3. Želja da odrastem i skrasim se	25.7	24.1	50.2	100.0
4. Želja da učvrstim brak	19.4	15.1	65.6	100.0
5. Želja da se povučem u porodicu zbog problema na poslu ili nezaposlenosti	3.5	5.2	91.3	100.0
6. Pokušaj da nađem utehu u detetu jer sam bila nezadovoljna u braku	3.1	2.8	94.1	100.0
7. Želja da obezbedim da se neko stara o meni u starosti	6.2	10.1	83.7	100.0

Izvor: obrada ankete

Značenje rađanja je povezano sa stepenom patrijarhata, što je bilo sasvim očekivano. Međutim, statistička veza se pokazala kod sledećih 5 od 7 opcija: „želja da zasnujem porodicu” (Hi kvadrat=15.330, df=4, p=0.004, Kramerov V=0.71), „želje da odrastem i skrasim se” (Hi kvadrat=65.694, df=4, p=0.000, Kramerov V=0.148), „želje da učvrstim brak” (Hi kvadrat=70.539, df=4, p=0.000, Kramerov V=0.153). Takođe veza je utvrđena i kod „želje da se povučem u porodicu zbog problema na poslu ili nezaposlenosti” (Hi kvadrat=10.195, df=4, p=0.037, Cramer’sV=0.059), i najzad, sasvim očekivano kod „želje da obezbedim da se neko stara o meni u starosti (Hi kvadrat=38.088, df=4, p=0,000, Kramerov V=0.113).

Statistička veza postoji između patrijarhalnosti i želje da se zasnuje porodica.

122 | Veze između navedenih varijabli su očekivane i vrlo visoke kod sva tri nivoa pa-

trijarhalnosti. Najviše kod najviše patrijarhalnih (88.3%), manje kod srednje patrijarhalnih (83.7%) i najmanje kod nisko patrijarhalnih (79.1%). Kod onih ispitanica koje imaju niske skorove na skali patrijarhalnosti, nešto je češće prihvaćena opcija „nije mi uopšte bilo važno” ostati u drugom stanju radi formiranja porodice (8.2%). Kod ispitanica koje su najmanje patrijarhalne, trudnoća je u najmanjoj meri imala značenje tranzicije u odraslost („da odrastem i skrasim se”), (61.1% – „uopšte mi nije bilo važno”). Kod visokopatrijarhalnih ispitanica, primećuje se kolebanja na suprotnim polovima: rađanje jeste imalo najčešće to značenje za trećinu (37.6%), ali isto tako, za trećinu njih, trudnoća se ni najmanje ne povezuje sa ovim markerom odraslosti (36%), („uopšte se ne slažem”).

Što niži nivo patrijarhalnosti, to manje instrumentalizacije rađanja radi održavanja braka (kod 76.5% nisko patrijarhalnih ispitanica, rađanje nije uopšte imalo ovo značenje), dok je za tradicionalnije, više patrijarhalne, rađanje važno kao cement braka (30.4%). Unutar same kategorije visokog patrijarhata, za više od polovine njih, rađanja takođe nije uopšte bilo povezano sa učvršćivanjem braka (52.2%).

Za veliku većinu ispitanica, nezavisno od nivoa ukupne patrijarhalnosti, rađanje nije imalo značenje strategije povlačenja zbog problema u javnoj sferi (nezaposlenost i problemi na poslu), što je poznato kao jedan od načina razrešavanja konflikta dvostruke opterećenosti zaposlenih majki, odnosno povlačenja žena sa tržišta rada u kontekstu rešavanja problema viška radne snage u procesima restrukturiranja preduzeća. U našem istraživanju, međutim, čak 93.4% ispitanica niske patrijarhalnosti potpuno odbija ovo značenje rađanja, 91.1% srednje i 87.9% visoke patrijarhalnosti. Pretpostavljamo da je ovo odraz nasleđene porodične i društvene norme o nužnosti radne aktivnosti žena i potrebi dvojnog prihoda muškarca i žene u domaćinstvu. Radna aktivnost žena sada je još više izražena u okolnostima izuzetno niskog životnog standarda i česte nemogućnosti muškarca da obezbeđuje porodicu svojim radom i prihodom („kriza maskuliniteta”) (Hjuseon 2017).

Rađanje kao obezbeđenje u starosti je napušteno u uslovima prevladavanja detecentričnih, modernih, urbanih porodica, odnosno permisivnih vaspitnih stilova. Sasvim očekivano, što je viši nivo ukupne patrijarhalnosti, to je više opredeljenje za ovo značenje. Tako svaka deseta visoko patrijarhalna ispitanica prihvata ovaj razlog rađanja (11.9%), a za 13.4% ispitanica srednje patrijarhalnosti, ovo značenje rađanja je samo donekle validno. U velikoj većini slučajeva sve tri grupacije na skali patrijarhalnosti odbijaju da prihvate rađanje iz ovih razloga (88.9% niskog patrijarhata, 83.9% srednjeg i 74.7% visokog).

U vezi sa usvojenom teorijskom paradigmom ispitivali smo i uticaj prethodnog porodičnog iskustva (braka i roditeljstva sa prethodnim detetom) na nastavak rađanja. Na agregatnom planu, više od polovine ispitanica (56.7%) se izjasnilo da su ova iskustva (bila) od značaja za nastavak reprodukcije, čemu treba dodati i 18.3% (skoro svaka peta ispitanica) onih koje posebno ističu pozitivna iskustva sa prvim detetom (ukupno 75.0%). Od osnovnih sociodemografskih varijabli statističku vezu je pokazala samo starost ispitanica (Hi kvadrat=18.353, $df=10$, $p=0.49$, Kramerov $V=0.94$) i teritorijalnost ispitanica (veličina naselja), (Hi kvadrat=38.005, $df=15$, $p=0.001$, Kramerov $V=0.111$).

Sredovečne generacije su se najviše opredelile za opciju „bila sam zadovoljna svojim brakom i želela sam još dece sa svojim suprugom” (60%), zatim najstarije (55.1%) i najzad, najmlađe (52.9%). Pozitivno iskustvo sa prethodnim detetom ističe svaka peta najmlađa ispitanica (20.6%). Kod svake osme ispitanice iz najstarije grupe, prethodno iskustvo nije imalo uticaja (12.9%), a kod svake desete iz najmlađe (10.9%) i sredovečne starosne grupe (10.1%). Nije neobično da je opcija mogućnost izdvajanje iz porodice porekla slabo zastupljena (svega oko 1%), obzirom na veliku stambenu oskudicu i visoke udele proširenih porodičnih domaćinstava (24%), što takođe svedoči u prilog retradicionalizaciji (up: Milić 2004, 2010).

Velika većina naših ispitanica se danas oseća zadovoljnije sa decom u odnosu na period bez dece (83.8%), dok je 13.1% je neodlučno. Međutim, znatno opada nivo zadovoljstva kada ispitanice uporede sadašnju porodicu i porodicu porekla. U sadašnjoj porodici zadovoljnije se oseća 53.4% ispitanica, ali je čak 37.7% neopredeljeno, što je verovatno povezano sa preuzimanjem lične odgovornosti i tegebama snalaženja u sadašnjoj ekonomiji preživljavanja.

Postavili smo pitanje da li bi u postojećim okolnostima ispitanice odlučile da rode još dece. Ovde navodimo podatak da je stopa ukupnog fertiliteta (SUF)⁹ u Srbiji (bez Kosova i Metohije) veoma niska, svega 1.46 dece po ženi (RZS, 2016). Obzirom na način selektovanja ispitanica, u skladu sa svrhom istraživanja, u našem uzorku je obim rađanja nešto viši. Skoro polovina ispitivanih žena ima dvoje dece (49.4%), zatim jedno (38.8%), i najzad troje i više (10.7%). Više od polovine ispitanica (61.2%) je zadovoljno brojem dece, ali nije mali broj onih koje nisu (38.6%). Većina ispitanica ne planira trudnoću u narednih pet godina (43.5%), dok skoro svaka četvrta planira (23.9%), odnosno zadržaće trudnoću ako joj se dogodi (14.2%).

124 ⁹ Potrebno je da SUF bude 2.15 dece po ženi da bi se obezbedila prosta zamena generacija.

Među ženama koje *ne planiraju* trudnoću, samo bi se 14.9% odlučilo da je zadrži, pod pretpostavkom popravljavanja materijalnog standarda, a više od trećine ispitanica ne bi se odlučilo da rađa ni pod jednim od uslova navednim u anketi¹⁰. Konačno, idealan broj dece u našem uzorku je troje (41.3%), zatim dvoje (37.9%), četvoro (5.2%), dok je za samo 4.9% ispitanica idealno imati samo jedno dete. Očigledan je, sa jedne strane, perzistirajući raskorak idealno željenog i ostvarenog, kao i odsustvo jasnog (ili skupa) razloga za odustajanje od daljeg rađanja, kod velikog broja naših ispitanica, posebno izvan uobičajeno navođenih materijalnih i egzistencijalnih.

6. SVAKODNEVNE PRAKSE NA POČETKU RODITELJSTVA

Povezanost partnerstva i rađanja u svakodnevnom životu žena analizirali smo u momentu prelaza iz jedne u drugu životnu fazu, koja predstavlja posebno veliki lični i porodični stres, prelomni životni događaj, koji se, međutim, u širem društvu ne percipira, već se tretira kao prirodan, neupitan, spontan, te za koji ne postoji nikakva priprema, za razliku recimo od priprema za porođaj, negu beba, vaspitanje dece, itd. Zato smo želeli da ispitamo kako izgleda svakodnevnica roditeljstva, te u kojoj meri partnerstvo predstavlja oslonac ženi/majci u mnogobrojnim aktivnostima koje je čekaju nakon dolaska iz porodilišta sa bebom, dakle posle 9 meseci trudnoće i nakon porođaja.

Tabela 6. Raspodela poslova na početku roditeljstva (u%)

Ko je obavljao poslove oko bebe	1	2	3	4	5	6	total
Ko je kupao bebu?	46.7	7.8	36.5	8.4	0.3	0.2	99.8
Ko je uspavljivao?	65.0	3.0	30.2	1.4	0	0.1	99.7
Ko je menjao pelene?	66.0	0.9	31.9	0.7	0.1	0.2	99.7
Ko se budio noću kada je beba plakala?	59.3	3.4	36.0	0.8	0	0	99.6
Ko je izvodio u šetnju?	41.0	4.0	51.3	2.4	0.1	0.6	99.4
Ko je vodio kod lekara?	36.5	2.6	60.5	0.3	0	0	99.8
Ko je peglao dečju odeću?	80.1	1.1	7.9	9.3	0.1	0.5	99.0

¹⁰ Osim materijalne obezbeđenosti, ponudili smo još i: zadovoljstvo partnerskom vezom, rešenje stambenog pitanja, bolje opšte zdravlje, lečenje steriliteta, usklađivanje rada i roditeljstva, smanjeni uticaj šire porodice, unapređenje politike podrške porodici na državnom nivou, zdravije društvo u širem smislu, ništa od svega napred pobrojanog, i nešto drugo.

Ko je obavljao poslove oko bebe	1	2	3	4	5	6	total
Ko je spremao stan?	67.8	2.4	20.9	7.2	1.0	0.4	99.6
Ko je kuvao?	69.9	1.5	10.2	17.3	0.1	0.6	99.6
Ko je pravio album dečjih fotografija	60.8	7.0	28.1	1.5	0	0.9	98.2

Legenda: 1 – ispitanica, žena/majka; 2 – suprug; 3 – podjednako ispitanica i suprug; 4 – ispitanicina majka, majka supruga ili neka rođaka; 5 – plaćeno lice; 6 – neko drugi. Napomena: Ukupan zbir nije jednak 100% zbog izvesnog udela nepoznatog (missing cases).
Izvor: obrada podataka

Analizirali smo skup glavnih poslova i učešće u njihovoj raspodeli među partnerima, s tim što je kao što vidimo, uključivanje trećeg lica (rođaka, plaćene pomoći), minimalno. Iz podataka u gornjoj tabeli, vidimo da veliku većinu poslova nakon porođaja, oko bebe i u kući, žene obavljaju same, što je potvrđeno i u drugim domaćim istraživanjima, ranog roditeljstva, nezavisno od slojne pripadnosti porodica iz uzorka (Tomanović, Stanojević i Ljubičić 2016). Doduše, za razliku od referentnog anketnog istraživanja populacije mladih (19–35) u vezi sa njihovim prelazom u roditeljstvo (ibidem), koje je pokazalo da je samo petina aktivnosti deljena sa partnerom, kod nas je udeo ovih zajedničkih aktivnosti viši. Po našem mišljenju, objašnjenje se može naći u metodologiji prikupljanja podataka i dizajnu uzorka, tj u većem starosnom obuhvatu populacije u našem uzorku, ali i utvrđenom, većom patrijarhalnošću generacije mladih kod referentnog istraživanja.

U kvalitativnom istraživanju *Politika roditeljstva*, na prigodnom, teorijski zasićenom uzorku od 30 parova, tokom 2012/13, ustanovili smo da mlađi parovi, srednjeg obrazovanja najviše dele gore pobrojane poslove oko bebe i u kući (Bobić i Lazić 2015). Obzirom da je u oba istraživanja korišćena ista lista poslova, a u nameri da proverimo eksplorativni nalaz iz Beograda sada na ženskom stanovništvu Srbije, izdvojili smo iz ankete 2017, poslove za koje su ispitanice navele da ih obavljaju zajedno sa suprugom i zasebno ih proanalizirali sa stanovišta osnovnih sociodemografskih obeležja. Zaključili smo da poslove zajednički obavljaju uglavnom, mlađi parovi, srednjeg obrazovanja, koji žive u regionalnim centrima, sa srednje niskim ukupnim primanjima.¹¹

¹¹ Primera radi, bebu zajedno najčešće kupaju mlađi, starosti 18–29, (39.3%), koji žive u regionalnim centrima (46.1%), sa srednje niskim ukupnim prihodima domaćinstva (300–600), (39.2%), srednjeg obrazovanja (50.7%), sa niskim nivoom ukupnog patrijarhata (45.6%). Zajedno spremaju stan i zajedno kuvaju nešto stariji, sredovečni (30–45), (40.5%), iz regionalnog centra (45%), srednje niskog nivoa prihoda (300–600 eura) i niskog nivoa patrijarhata, itd.

Žene, odnosno parovi srednjih generacija i srednjeg nivoa obrazovanja pokazali su se najviše egalitarnim, ne samo u ovom, već i u prethodnim istraživanjima porodičnog domena (Bobić i Lazić 2015), kao i kod drugih autora (Blagojević Hjuson 2012; Stanojević 2015). Ovo je zanimljiv nalaz koji može da se protumači kao strategija uzajamnosti u tegobnoj svakodnevnici, u kojoj iz dana u dan treba prevazići razne vrste oskudica u uslovima opšteg siromaštva i masovne socijalne isključenosti na poluperiferiji. Imajući u vidu da su ovo ispitanice srednje niskih prihoda, pretpostavljamo da su one i njihovi partneri primorani da se okrenu jedno drugom, upućeni sami na sebe (egalitarna rodna praksa pri dnu, a ne na vrhu društvene lestvice), a u odsustvu snažnijih mreža društvene podrške. Mreže podrške (bilo plaćene ili tzv neformalne) koje inače deluju konzervirajuće i stabilizirajuće u kontekstu etablirane/netransformisane rodne asimetriji u porodici, verovatno su prisutnije kod parova sa višim nivoom prihoda, kao i onih sa nižim standardom (tradicionalno usmerenim na rođake i susede, tipično na selu).

Prema tome, žensko samožrtvovanje u roditeljstvu (Blagojević 2012) potvrđeno je i u ovom anketnom istraživanju u Srbiji danas, kao i u prethodnom istraživanju parova u Beogradu, (up: Bobić i Lazić 2015). Treba ipak primetiti i značajan udeo simetričnih ili deljenih aktivnosti, posebno kad je reč o posetama lekaru i izlascima sa bebom u šetnju (preko polovine u našem uzorku), tj aktivnostima vezanim za „izlazak u javnu sferu” (Tomanović, Stanojević i Ljubičić, 2016). Oko jedne trećine žena u našem istraživanju navodi da deli poslove oko kupanja, uspjavanja, prepovijanja bebe, što potvrđuje nalaze drugih autora, da se muškarci preko roditeljstva sve više uključuju u porodicu (Blagojević 2012; Stanojević 2015).

Međutim treba naglasiti veoma visoko opterećenje žena/majki *tek rođenih beba*, odnosno intenzivno majčinstvo (up i: Tomanović, Stanojević i Ljubičić 2016), u vezi sa svakodnevnim, repetitivnim, domaćim poslovima, kao što su kuvanje, spremanje stana, peglanje. Privatna sfera na taj način ostaje i dalje područje ženskog ispoljavanja, rodno definisana i segregirana. Možemo zaključiti da uzajamnost partnera prilikom pripremanja i odlučivanja o rađanju značajno biva redukovana nakon rađanja, onda kada je to možda najpotrebnije, kada beba stigne u kuću. Ovde naravno treba biti oprezan kod zaključivanja, budući da se većina ispitivanih žena i njihovih porodica nalazi u veoma nezavidnom položaju kada je reč o strukturnim odlikama: zaposlenosti muža i žene, vrsti poslova koje obavlja-

ju, radnom opterećenju i posledično, životnom standardu,¹² te da je i njima i pod pretpostavkom vrednosne egalitarnosti, objektivno, teško da planiraju svoje vreme i živote u haotičnoj i nesigurnoj svakodnevnici. Subjektivno, pak na osnovu analize stavova, tj stepena patrijarhalnosti i s njim povezanim stilom življenja, možemo zaključiti da postoji jasna (normativna i, videli smo, i praktična) podela na sfere uticaja (žensku i mušku), te da rodna revolucija u privatnoj sferi u Srbiji poprilično kasni u odnosu na razvijene sredine (Goldsheider, Bernhardt i Løppegard 2015), dok je javno zahvaćena reverzibilnim i regresivnim trendom retradicionalizacije.

7. ZAKLJUČAK

Polazeći od postavljenog teorijskog okvira, želeli smo da ispitamo u kojoj meri su roditeljstvo i partnerstvo povezani. Ustanovili smo da postoji visok nivo uzajamnosti i zajedništva kod donošenja odluke o prvom porođaju, pripremana za rađanje i odlučivanju o broju dece. Rađanje je terminalna vrednost za žene u Srbiji, ono je cilj *per se*, i nije instrumentalizovano radi učvršćenja braka niti osiguranja u starosti, niti je strategija bekstva od problema u javnoj sferi. Ali, obrnuto ne važi. Brak jeste instrumentalizovan kao okvir reprodukcije, partnerstvo ne figurira kao čisti odnos nezavisan od roditeljstva, što ima nepovoljne efekte po roditelje, kako na početku porodičnog života, tako i onda kada deca napuste porodično gnezdo, te roditelji često postanu stranci jedno drugom, posle više decenija zajedničkog života. Dakle, u brak se stupa radi rađanja i brak bez dece kao da i dalje nema mnogo smisla. Brak ne samo da je u funkciji rađanja, već se i sklapa u vezi sa odlučivanjem o početku reprodukcije (up: Bobić, 2003). Međutim, sa dolaskom bebe u kuću, nastupa ženski žrtveni model materinstva, koji troši ogromne resurse,

12 Trećina ispitanica navodi da su muševi u prethodnoj godini obavljali više plaćenih poslova istovremeno, a svega je 61% stalno zaposlenih. Svaki deseti muž obavljao je poslove po osnovu ugovora na određeno vreme, 7% je bilo nezaposlenih i 4.4% penzionera. Prekarijatne poslove (rad na crno, honorarni poslovi na osnovu ugovora, bez punih prava iz radnog odnosa), obavljao je svaki osmi suprug (12.7%). U pogledu ukupnih primanja, čak 68.8%, dakle 2/3 muževa ima primanja u rasponu od 150–300 i od 300–500 eura. Ispitanice imaju prosečno niža primanja od partnera (čak 47.1% od 150–300 eura), ali zato ređe obavljaju više plaćenih poslova istovremeno (15.4%). Više žena je nezaposleno (svaka peta), polovina je stalno zaposlena, 6.4% je domaćica, 2.3% penzionerki, 8.5% obavlja poslove bez prava iz radnog odnosa (na crno, agencijski). Treba napomenuti i da 25% ispitanica živi u porodicama sa više od 4 člana (proširenim i složenim). Dakle, očigledno je koliko je nepredvidivo, teško i nesigurno živeti u Srbiji danas.

aktivnosti, emocije, znanje, energije i zdravlje žena (Blagojević, 1997). Ovaj ženski samožrtvujući model, doduše, polako se transformiše, tako što se muškarci sve više uključuju u roditeljstvo, ali mnogo manje u domaći rad. Ono što smatramo interesantnim nalazom, jeste da su paradoksalno, žene, zadovoljne ovakvim stanjem stvari. Naime na pitanje „Da li se načelno slažete sa tim da je podela posla koja postoji u Vašem domaćinstvu dobro uređena?” čak 63.6% ispitanica se potpuno ili delimično slaže, dok je trećina umereno ili jako nezadovoljna (31.2%), a samo 5.3% neutralnih.¹³ Najmlađe ispitanice (18–29) su, ponovo, na naše iznenađenje, zadovoljnije podelom poslova u kući (71.0% je potpuno ili donekle zadovoljno), (!), dok su najstarije najmanje zadovoljne (uglavnom nezadovoljne i donekle nezadovoljne), (39.8%). Sredovečne su u sredini (63.2% ih je manje ili više zadovoljnih), (Hi kvadrat=39.727, df=8, p=0.000, Kramerov V=0.11). Očigledno je da su mlađe ispitanice više patrijarhalne, nego što su to starije generacije žena iz našeg uzorka. Možda je objašnjenje u tome što su starije generacije socijalizovane u vreme socijalizma, dakle, ideološke, rodne egalitarnosti, kada je postojala i jača podrška države zaposlenoj majci i porodici, a izvesna rodna promena počela da ulazi i u privatnu sferu¹⁴. Sa nastupanjem društvene tranzicije, pljačkaških privatizacija, masovne socijalne isključenosti velikih delova populacije, porasta nejednakosti u pristupu društvenim resursima, sa raspadom socijalno protektivnih mera iz prethodnog sistema i ova započeta rodna promena je zaustavljena.

Visoko opšte zadovoljstvo stanjem stvari možemo tumačiti dvojako. S jedne strane strukturnim razlozima, odnosno prihvatanjem stanja stvari kao neminovnosti, uključujući i podelu na komplementarne muške i ženske uloge i performanse, s tim da ceo sistem društvene i lične podrške počiva na hipertrofiranoj porodici („Vreme porodica”), (Milić 2010), a porodice su prepuštene samima sebi, izložene

13 Ovde je, međutim, reč o pitanju koje je postavljeno nakon seta pitanja o tome ko u domaćinstvu obavlja poslove: kuvanja, pranja veša, pranja sudova, čišćenja, nabavke namirnica i brige o dnevnim potrebama dece. Iako se pitanje zadovoljstva podelom posla nije odnosilo na početak roditeljstva, smatramo ga ipak indikativnim i za poslove na početku roditeljstva.

14 Reflektovana recimo u skoku razvoda i promenjenoj unutarporodičnoj dinamici krajem 1980-tih, procesima, koji su posle presečeni sa nastupanjem tranzicije i pojačanog oslonca na porodične resurse)U socijalizmu je u stvari postojala kvazi emancipacija žena. Žene jesu bile uključene u obrazovanje i zapošljavanje, ali je ideološka matrica ostala patrijarhat, odnosno u kulturnoj sferi su dominirali asimetrični rodni identiteti, koji su favorizovali muškarce, pa je to stvorilo povoljne uslove za kasniju tranziciju ka maskulinim političkim demokratijama u zemljama centralne i istočne Evrope (Stankunienne and Maslauskaitė, 2008).

brojnim rizicima u vezi sa golim preživljavanjem, sa minimalnom društvenom podrškom, rezervisanom samo za najsiromašnije. Članovi naših porodica, a posebno žene, preopterećeni su brigom i staranjem ne samo o deci i muževima, već i o sve mnogobrojnim generacijama starih, bolesnih, nemoćnih, i izvan svog domaćinstva (up: Milić, 2004). Drugo moguće objašnjenje je u zarobljavanju žena/majki domaćim poslovima i porodicom, kao nešto što je podrazumevano i prirodno (rodni esencijalizam), socijalizacijom usvojen normativ koji se prenosi neupitno i transgeneracijski.¹⁵

Na osnovu prikazanih rezultata našeg istraživanja vidimo da rodna revolucija u Srbiji nije dovršena (Goldsheider, Bernhardt i Löppégard 2015) ili je zanemarena. Privatnost je rezervisana za žene, javnost za muškarce (i ideološki i praktično). Kad je reč o svakodnevnoj praksi, mogli bismo diskutovati da li je ovako snažna porodica u postsocijalizmu slobodan izbor ili strategija preživljavanja, odnosno prisilno zajedništvo. Da li se u porodici ostaje iz nužnosti, jer se na taj način udružuju nesigurni i nestabilni resursi članova domaćinstva (stan, prihodi, socijalni i humani kapitali, itd), pa je, objektivno, teško preživeti izvan porodiceu Srbiji danas? Ideološki, patrijarhat je ojačan od početka tranzicije ne samo u okolnostima jačanja nacionalizma tokom devedesetih godina XX veka, već i jačanja društvene i političke uloge Crkve, posebno oko pitanja ženske odgovornosti u obnavljanju nacije, zatim oko abortusa, niskog fertiliteta, „bele kuge”, itd (Drezgić, 2015). Usporena transformacija patrijarhalnih vrednosti povezana je sa blokiranjem modernizacije i individualizacije, odnosno sa ograničavanjem žena na njihovu biološku ulogu, negiranjem prava žena na lične izbore i konzerviranjem odvojenih sfera (privatno-javno).

Iz ovoga sledi jedan zaključak koji ima dalje političke implikacije. Nedovršena rodna revolucija, odnosno žensko samožrtvovanje u roditeljstvu je, kao što su već ranije utvrdili i drugi autori, barijera podizanju fertiliteta i demografskoj revitalizaciji. Sadašnji, retradicionalizovani model reprodukcije vodi ka odustajanju od (daljeg) rađanja jer je to pasivna strategija otpora žena u uslovima niskog kvaliteta svakodnevice, detecentričnosti, pritiska da se bude „savršena majka”, jakog profamilizma i slabe društvene podrške (Blagojević 1997, 2012, itd). Ovakva ženska praksa treba da bude transformisana, potreban je i normativno i praktično veći angažman muškaraca u privatnosti, čime će se postići veće zadovoljstvo žena

15 O sličnom problemu neosvešćenog unutrašnjeg konflikta žena/ambigvitetu kod nas je pisala Marina Blagojević (1997).

brakom i porodicom, a u savremenom društvu, to vodi ka stabilnijim unijama i produžavanju rađanja. Drugo, potrebno je ne samo podići kvalitet života žena, već i prihvatiti diverzifikovanje ženskih biografija uz pravo na slobodne lične životne izbore. To neće voditi slabljenju, već sasvim suprotno, jačanju savremene porodice i srećnijim i brojnijim generacijama (up: Goldsheider, Bernhardt i Löppegard, 2015). Kada je o samom rađanju reč, važan aspekt rehabilitovanja rađanja je njegova individualizacija. Individualizacija rađanja bi pružila priliku da svaka žena, svaki par, ima onoliko dece koliko želi, može, planira i onda kada smatra da mu je to najpogodnije u svojoj socijalnoj biografiji. Demografi su već ukazali da, ako se želi prosta reprodukcija stanovništva, ne moraju sve žene da rode dvoje ili troje dece, već obim rađanja može da bude i raznovstan i personalizovan (Đurđev 2004).

Populaciona politika treba da počiva na drugačijoj paradigmi od one koja je implicite prisutna u postojećoj *Strategiji podsticanja rađanja* (Vlada RS 2008). Strategija postulira nuklearnu porodicu i intenzivno majčinstvo, odnosno rodno segregirane uloge muža i žene i odsutnog oca, odnosno oca svodenog na hranioca. To su anahrone predstave, zasnovane na tradicionalizmu i patrijarhatu, koje ne mogu da odvedu ka osnovnom cilju postavljenom u samom dokumentu kao stacionarno stanovništvo i prosta reprodukcija. Rodna egalitarnost u partnerstvu i roditeljstvu, novo očinstvo, manje intenzivno majčinstvo, balans rada i porodice podjednako i za majke i za očeve, zadovoljstvo životom žene i muškarca, uz prava na izbore, snažnija institucionalna potpora (zaposlenim i nezaposlenim) roditeljima i deci, manjinskim društvenim grupama, imigrantima, samohranim roditeljima, deci sa posebnim potrebama, mladima koji žele porodicu, itd., sve su to preduslovi da se snizi sada visoka ne samo ekonomska, već i psihološka cena roditeljstva, a posebno majčinstva.

LITERATURA:

- Aassve, A., Fuochi, G., Mencarini, L., Mendola, D. 2015. "What is your couple type? Gender ideology, household-sharing and babies." *Demographic Research* 30(32): 835–858.
- Avramov, D. 1993. *Pojedinac, porodica i stanovništvo u raskoraku*, Beograd: Naučna knjiga.
- Blagojević, M. 1997. *Roditeljstvo i fertilitet, Srbija devedesetih*, Beograd: ISI FF i Čigoja štampa.
- Blagojević Hughson M. 2012. *Rodni barometar*, Beograd: UN WOMEN.
- Bobić, M., Stanojević, M. 2014. „Prelaz iz braka u roditeljstvo: diskursi i prakse – dijadna perspektiva.” *Sociologija* 4 (56): 427–444.
- Bobić, M. , Vesković-Andelković, M. 2017. „To Stay or to Leave? On Emigration of Youth from Serbia.“ *U Towards Understanding of Contemporary Migration. Causes, Consequences, Policies, Reflections*, uredile M. Bobić i S. Janković, , 151–177.

Beograd: ISI FF and Serbian Sociological Society.

Bobić, M., Lazić, 2015. „Prakse u svakodnevnom životu parova na početku roditeljstva.” UI *Politike roditeljstva: Iskustva, diskursi i institucionalne prakse*, uredila I. Jarić, 35–75.

Beograd: ISI FF.

Bobić, M., 2014. „Specific (blocked) post-socialistic union transformation in Serbia.” *Sociologija i prostor* 199 (2): 207–225.

Bobić, M. 2013. *Postmoderne populacione studije*, Beograd: ISI FF I Čigoja štampa.

Bobić, M. 2003. *Brak ili/partnerstvo. Demografsko sociološka studija*. Beograd: ISI FF.

Drežgić, R. 2015. „Uzvišena dužnost rađanja: biopolitički diskursi Srpske pravoslavne crkve”, u: Jarić, I. (prir.) *Politike roditeljstva: Iskustva, diskursi i institucionalne prakse*, Beograd: ISI FF, 125–143.

Goldsheider, F., Bernhardt, E., Löppegard, T. 2015. “The Gender Revolution: A Framework for Understanding Changing Family and Demographic Behavior.” *Population and Development Review* 41 (2): 207–239.

Hjusun, M. 2017. *Muškarci u Srbiji. Druga strana rodne neravnopravnosti*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Lestheaghe, R. 2010. „The Unfolding story of the Second Demographic Transition.” *Population and Development Review* 2 (36): 211–251.

Đurđev, B. 2004. „Koliko dece treba Srbiji?” *Stanovništvo* 1–4 (42): 29–44.

Mijatović, B. 2000. „O mikroekonomskoj teoriji fertiliteta”, *Stanovništvo*, Beograd: CDI IDN, No1–4, 59–78.

Milić, A., Tomanović, S., Ljubičić, M., Sekulić, N., Bobić, M., Stepanović-Miletić, V., Stanojević, D, 2008. *Vreme porodica. Sociološka studija o porodičnoj transformaciji u savremenoj Srbiji*, Beograd: ISI FF i Čigoja štampa.

Milić, A., 2001. *Sociologija porodice. Izazovi i kritike*, Beograd: Čigoja štampa

Mills, M, et al. 2008. “Gender equity and fertility intentions in Italy and the Netherlands.” *Demographic Research* 1 (18): 1–26.

Parr, N. 2010. “Satisfaction with life as an antecedent of fertility: Partner + Happiness = Children?” *Demographic Research* 21 (22): 635–662.

Stankuniene, V., and A. Maslauskaitė (2008) “Family transformations in Post-Communist Countries” in: Höhn, Ch., D. Avramov and I. Kotowska, (eds.) 2008. *People, Population Change and Policies*, Springer, 113–138.

RZS. 2016. *Demografska statistika 2015*, Beograd: Republički zavod za statistiku.

Stanojević, D. 2016. „Mladi – tranzicija ka tržištu rada: Nejednakosti i izazovi”, u: *Sekundarne analize podataka dobijenih kroz istraživanje ankete o prihodima i uslovima života (SILC)*, Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade RS i UNDP.

Stanojević, D. 2015. „Oblikovanje novog očinstva kroz prakse očeva u Srbiji”, *odbranjena doktorska disertacija*, Beograd: Filozofski fakultet.

Tomanović, S., Stanojević D., Ljubičić, M. 2016. *Postajanje roditeljem u Srbiji*. Sociološko istraživanje tranzicije u roditeljstvo, Beograd: FF.

Tomanović, S. i D. Stanojević. 2015. *Mladi u Srbiji 2015. Stanja, opažanja, verovanja i nadanja*, Beograd: Fridrih Ebert Stiftung i SeConS.

Vlada Republike Srbije. 2008. *Strategija podsticanja rađanja*, Beograd: Ministarstvo rada i socijalne politike.

From partnership to parenthood: from mutuality to divisions

The paper deals with relations in between partnership and parenthood in the context of family planning and its creation (through everyday practice after baby is born) including also perceptions of satisfaction. All of these aspects have been researched from the viewpoint of women/mothers in Serbia. The theoretical underpinnings stem from contemporary population literature which highlights marital happiness linked to gender equality as a precondition for stability of unions and (further) childbearing, especially when it comes to the second and higher order births (Bobic, 2013). Therefore we were specifically interested in females' understanding of private sphere (partnership related to parenting) in Serbia today. Results of empirical research shed light on couples' apparent relying on each other while making decision on birth, planning and preparations for delivery, i.e. transformation from partnership into parenthood. However this initial mutuality is been withdrawn from once baby arrives home and thus gender inequality comes into fore with salient burden placed on women/mothers ('females' sacrificing model'), (Blagojevic, 1997, 2012) under the conditions of strong public patriarchy and ongoing process of retraditionalization.

We consider these findings to be solid basis for family friendly measures targeted at lowering psychological costs of parenthood. The leading idea is that parenthood should have been tailored as gender symmetrical and flexible arrangement based on sharing responsibilities of both partners but also supported by wider society (in terms of law, services for child care, work family balance, material support to wider range of receivers, more active fathering, etc.). Major precondition for any such social intervention must be enhancement of quality of life of population of Serbia, especially youth, men and women, current and future generations of parents and their children.

Key words: partnership, childbearing, gender equality, retraditionalization, Serbia.

rad prijavljen: 4. IX 2017.
rad recenziran: 21. IX 2017.
rad prihvaćen: 5. X 2017.